

Kommersiya müəssisələrində maliyyə hesabatı formaları və onun tərkib hissələri

Suallar:

1. Maliyyə hesabatı haqqında ümumi anlayış
2. Balans hesabatı, onun məqsədi
3. Balansı təşkil edən maddələr
4. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat
5. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat
6. Maliyyə hesabatına izahlı qeydlər

1. Maliyyə hesabatı haqqında ümumi anlayış

Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartlarında maliyyə hesabatı, onun tərtib və təqdim edilməsi “Maliyyə hesabatının təqdim edilməsi” adlı 1 №-li standart vasitəsilə tənzimlənir. Bu standarta görə hesabatın hazırlanması və təqdim olunması zamanı aşağıda göstərilən qaydalara əməl edilməlidir.

Şikayətin maliyyə hesabatının (**MH-nın**) **siyahısına** aşağıdakılar daxildir:

- Balans hesabatı;
- Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat (Gəlir hesabatı);
- Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;
- Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat;
- Maliyyə hesabatına qeydlər, uçot siyasətinin əhəmiyyətli elementlərinin qısa təsviri və sair izahedici informasiya da daxil olmaqla.

MH-nın tərtib olunmasının **əsas məqsədi** aşağıdakılar barədə informasiya formalaşdırmaqdır:

- Maliyyə vəziyyəti barədə;
- Maliyyə nəticələri barədə;
- Maliyyə vəziyyətinin dəyişməsi barədə (nağd pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında)

Maliyyə Hesabatının 5 elementi vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

MH-nın elementləri:

- AKTİVLƏR
 - ÖHDƏLİKLƏR
 - KAPİTAL
- Balans hesabatı üzrə elementlər
- GƏLİRLƏR
 - XƏRCLƏR
- Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat üzrə elementlər

MH-nın tərtib olunması zamanı əməliyyatların tanınması hesablama metoduna əsaslanmalıdır. Artıq qeyd olduğu kimi, əməliyyatların tanınmasının 2 əsas metodu vardır: Kassa və Hesablama metodu:

Kassa metodu

Gəlirlər	Xərclər
Nağd daxil olduqda tanınıb qeyd olunur	Nağd olaraq məsrəf baş verdikdə tanınır

Hesablama metodu

Gəlirlər	Xərclər
Məhsullar göndərildikdə və xidmətlər göstərildikdə tanınaraq hesabatla salınır	Məhsul və ya xidmət mənimsənilədikdə, yaxud istehlak edildikdə tanınaraq hesabatla salınır

MH-də əks etdirilən informasiyanın keyfiyyət xarakteristikaları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, hazırlanan hər bir hesabatın informasiyası ən azı aşağıdakı 4 keyfiyyət tələblərinə cavab verməlidir:

MH-nın keyfiyyət xarakteristikası:

- Aydın olmalı;
- Müqayisə oluna bilməli;
- Münasib olmalı;
- Etibarlı olmalıdır.

MH-də aşağıdakı standart məlumatlar qeyd olunmalıdır:

- şirkətin adı;
- hesabatın adı və tərtib edildiyi dövr.

2. Balans hesabatı, onun məqsədi

Artıq bildiyimiz kimi, mühasibat bərabərliyi eyni bir vəsaitə iki aspektdən yanaşmanı göstərir:

- Bir tərəfdən o, müəssisənin sərəncamında olan resursları göstərir ki, bu da aktivlərdir.
- Digər tərəfdən həmin resursların yaranma mənbələrini göstərir ki, bu da passivlərdir.

Ona görə də bu mühasibat bərabərliyinə balans tarazlığı da deyilir.

Fransızca tərcümədə balans “bərabərlik” deməkdir. Latınca balans sözü iki sözdən “bi” və “lanx” sözlərindən ibarət olub, əsl mənada bərabərliyi göstərir və tərəzinin bir-birinə bərabər olan iki gözünü xarakterizə edir.

Mühasibat uçotunda balans maliyyə hesabatı olub müəyyən dövrə aktivlərin, öhdəliklərin və xüsusi kapitalın məbləğini göstərir.

Beləliklə, mühasibat balansı ən azı aşağıdakı maddələri özündə əks etdirməlidir:

Aktivlərin bölməsi:

- Əsasvasitələr və Qeyri-maddi aktivlər;
- Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri;
- Alıcıların və sifarişçilərin borcu və digər debitor borcları;
- Ehtiyatlar (mal-material) və digər ofis ləvazimatları.

Öhdəliklər

- Vergi və digər büdcə öhdəlikləri;
- Kreditor borcları;
- Bank krediti və ödəniləsi veksellər;
- Qazanılmamış gəlir.

Xüsusi kapital

- Nizamnamə kapitalı;
- Əlavə kapital;
- Ehtiyat kapitalı və digər xüsusi təyinatlı ehtiyatlar;
- Bölüşdürülməmiş mənfəət.

Qeyd edək ki, beynəlxalq praktikada Balans hesabatının təsnifləşdirilməsinə 2 cür yanaşma vardır. Bunlar ABŞ və Avropa yanaşmalarıdır. Bu yanaşmalar bir-birindən əsasən likvidliyə görə qruplaşdırmada fərqlənir.

2.1 ABŞ standartlarına (US GAAP) görə balansın forması

ABŞ-da qəbul olunmuş mühasibat uçotu prinsiplərinə görə balans hesabatının forması aşağıdakı kimidir (Cədvəl 1):

Cədvəl 3.1. US GAAP-a görə Balans hesabatının forması

ABC şirkətinin 31 dekabr 20XX – il tarixinə olan Mühasibat Balansı	
AKTİVLƏR (ASSETS)	ÖHDƏLİKLƏR VƏ XÜSUSİ KAPİTAL (LIABILITY & OWNER EQUITY)
Qısamüddətli aktivlər (Current assets)	Cari öhdəliklər (Current Liabilities)
Pul vəsaitləri (Cash).....	Ödənilməli veksəl (Accounts & Notes Payable).....
Qısamüddətli investisiyalar (Short-term Investments)	Hesablanmış öhdəliklər: əmək haqqı/ vergi və faiz öhdəliyi (Accrued liabilities: wages/ taxes/ interest payable).....
Debitor borcları (Receivables).....	Avans və gələcək dövrün gəlirləri (Unearned Revenues).....
Ehtiyatlar (Inventories/Stock) – ticari mallar; – xammal; – yarımfabrikat və hazır məhsul	Uzunmüddətli öhdəliklərin cari dövrdə ödəniləcək hissəsi (Current Maturity of Long-term Debt).....
Əvvəlcədən ödənilmiş xərclər (Prepaid Expenses).....	Şərti və potensial öhdəliklər (Contingent Liabilities).....
Digər qısamüddətli aktivlər	Uzunmüddətli öhdəliklər (Long-term Liabilities).....
	İstiqraz öhdəlikləri (Bonds Payable)...
Uzunmüddətli aktivlər	Ödənilməli uzunmüddətli veksellər (Long-term Notes Payable).....
Uzunmüddətli investisiyalar (Long-term Investments).....	Digər öhdəliklər.....
Əsas vəsaitlər (Property, Plant & Equipment).....	Xüsusi kapital
Qeyri-maddi aktivlər (Intangible Assets).....	Sahibkar kapitalı (Contributed Capital).....
Təxirə salınmış xərclər (Deferred Charges).....	Bölüşdürülməmiş mənfəət (Retained Earnings).....
Cəmi aktivlər.....	Cəmi öhdəlik və xüsusi kapital.....

Nümunə olaraq aşağıda fərdi müəssisənin təsnifləşdirilmiş balansına baxaq (Cədvəl 2.). Bu balansa uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlər və öhdəliklər daxildir.

Cədvəl 2. Albert Conson fərdi mağazasının Balans Hesabatı

Albert Conson fərdi mağazasının 31 dekabr 2007-ci il tarixinə olan	
Mühasibat Balansı	
Qısamüddətli aktivlər	Cari öhdəliklər
Pul vəsaitləri..... 2 700	Ödənilməli veksəl..... 16 100
Debitor borcu..... 8 100	Kreditor borcu..... 18 600
Ehtiyatlar..... 13 200	Uzunmüddətli öhdəliklər
Dəftərxana və ofis ləvazimatları 800	Bank krediti..... 60 000
Uzunmüddətli aktivlər	Cəmi öhdəliklər..... 94 700
Torpaq, bina..... 80 000	Xüsusi kapital
Daşınan əmlak (avadanlıq)... 12 000	Albert Consonun kapitalı.. 56 300
Ofis avadanlığı (mebel)..... 34 200	
Cəmi aktivlər..... 151 000	Cəmi öhdəlik və xüsusi kapital 151 000

Qeyd edək ki, yuxarıda göstərilmiş formadan əlavə öhdəlik və kapitalı, aktivlər maddələrindən sonra, yəni alt-alta da yazmaq olar. Bu zaman sağ tərəfdə müqayisəlilik üçün tarixlər üzrə məbləğlər göstərilir.

2.2. Avropa (IFRS) standartlarına görə balansın forması

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, MHBS-də balans hesabatını tənzimləyən standart “Maliyyə hesabatının təqdim edilməsi” üzrə 1 nömrəli (IFRS1) standartdır. Bu standartda bütün hesabat formalarının, o cümlədən balans hesabatının standart forması tövsiyə edilir. Bu forma aşağıdakı kimidir (Cədvəl 3)

Cədvəl 3. UK GAAP-a görə Balans hesabatının forması

<u>X</u> şirkətinin 31 dekabr 20XX-ci il tarixinə olan Mühasibat balansı	
Uzunmüddətli aktivlər	Xüsusi kapital
Torpaq, tikili və avadanlıqlar.....	Nominal (nizamnamə) kapitalı.....
Qudvil.....	Buraxılmış səhmdar kapitalı.....
Istehsal lisenziyası	Əlavə kapital və kapital ehtiyatları.....
Digər müəssisələrə investisiyalar....	Bölüşdürülməmiş mənfəət.....
Digər maliyyə aktivləri.....	Emissiya gəliri.....
	Cəmi kapital.....
Qısamüddətli aktivlər	
	Uzunmüddətli öhdəliklər
Ehtiyatlar.....	Bank kreditləri.....
Ticarət və digər debitor borcları....	Digər uzunmüddətli öhdəliklər (vergi, pensiya və s.).....
Əvvəlcədən ödənilmələr.....	
Pul vəsaitləri və onun ekvivalentləri...	Qısamüddətli öhdəliklər
	Kreditor borcları (Ticarət və digər).....
	Hesablanmış öhdəliklər (xərclər).....
	Uzunmüddətli öhdəliklərin cari hissəsi
	Zəmanət (öhdəlik) üzrə ehtiyat.....
	Qısamüddətli bank krediti.....
	Qazanılmamış mənfəət (gəlir)
Cəmi Aktivlər.....	Cəmi Kapital və Öhdəliklər.....

Cədvəldən göründüyü kimi, ABŞ standartlarından fərqli olaraq burada likvidlik gözlənilmir. Yəni aktivlər likvidliyi yüksək olandan likvidliyi az olana doğru əks etdirilmir.

İFRS üzrə balansın özəlliyi onun elementlərinin müddətliliyinə görə təsnifləşdirilməsindəndir. Yəni, onların balansda müddəti uzun olandan müddəti az olana doğru yerləşdirilməsidir.

3. Balansı təşkil edən maddələr

Balansın elementləri olan aktivlər, öhdəliklər və xüsusi kapital ümumi kateqoriyalar olub, şirkətin biznes əməliyyatlarını təsnifləşdirmək üçün istifadə olunur. Dövr ərzində şirkətdə baş verən bütün əməliyyatların daha ətraflı və dəqiq əks etdirilməsi üçün aktivlərin və passivlərin tərkibinə daxil olan elementləri bilmək lazımdır. Aktivlər və öhdəliklər ilk növbədə qısamüddətli (cari) və uzunmüddətli olur:

Qısamüddətli (dövriyyə) aktivlər

Buraya şirkətin bir il yaxud bir əməliyyat dövrü ərzində nağd pula çevrilə bilən aktivləri, o cümlədən satışı, yaxud istehlakı gözlənilən aktivləri daxildir. Yəni aktiv, müəssisənin normal əməliyyat dövrü ərzində istifadə və ya satış üçün nəzərdə tutulur. Bundan başqa, aktivin istifadəsi üçün məhdudiyyət olmayan pul vəsaitləri və ya onların ekvivalentləri də buraya aiddir. Bütün digər aktivlər uzunmüddətli aktivlər kimi təsnifləşdirilməlidir.

Uzunmüddətli aktivlər

Buraya bir il yaxud bir əməliyyat dövrü ərzində nağd pula çevrilməsi planlaşdırılmayan aktivlər daxildir ki, bunlar da uzunmüddətlidir.

Qısamüddətli (cari) öhdəliklər

Bunlara bir il yaxud bir əməliyyat tsikli ərzində ödənilməli olan cari borclar daxildir. Yəni öhdəliyin müəssisənin normal əməliyyat dövrü ərzində ödənilməsi nəzərdə tutulursa və ya hesabat tarixindən sonrakı 12 ay ərzində ödənilirsə - qısamüddətli, digər öhdəliklər isə uzunmüddətli öhdəlik kimi təsnifləşdirilir.

Uzunmüddətli öhdəliklər

Bir il yaxud bir əməliyyat tsikli ərzində ödənilməli olmayan öhdəliklər daxildir.

3.1 Balans maddələrinin geniş təsnifatı

Qısamüddətli (dövriyyə) aktivləri

Buraya aşağıdakı maddələr daxildir:

- *Pul vəsaitləri.* Şirkətin pul vəsaitlərinə bank hesabında və kassada olan nağd pullar aiddir. Bunlara milli valyuta, xarici valyuta, çeklər, depozit sertifikatları daxildir.

- *Debitor borcu.* Əmtəə və xidmətlər adətən müştərilərə gələcəkdə ödənilmək şərti ilə yazılı və şifahi müqavilələr vasitəsi ilə satılır, pulu isə sonra ödənilir. Müəssisəyə olan bu cür borclar debitor borcu adlanır. Qısamüddətli debitor borcları bir il ərzində alınmalı olan borclardır.
- *Mal-material (İnventarlar) ehtiyatları.* Şirkətin mal-material ehtiyatlarına daxildir: təkrar satmaq üçün alınmış mallar və ya istehsal üçün xammal, bitməmiş istehsalat (yarımfabrikat), hazır məhsul.
- *Azqiymətli əşyalar (təchizat) və dəftərxana ləvazimatları.* Mal-material ehtiyatlarına aid olmayan və şirkətin fəaliyyəti zamanı istifadə olunan kağız, qələm, kartic və s.

Uzunmüddətli aktivlər

Buraya torpaq, bina, avadanlıqlar daxildir. Onlar istehsal prosesində uzun müddət nağd pula çevrilmədən istifadə olunur və dəyərini hissə - hissə istehsal olunmuş məhsulun üzərinə keçirirlər. Uzunmüddətli aktivlərə həmçinin qeyri-maddi aktivlər – müəlliflik hüququ, (nou-hau), ticarət markası, patentlər və s. də aiddir.

Qısamüddətli öhdəliklər

Buraya aşağıdakı maddələr daxildir:

- *Ödəniləsi veksellər və qısamüddətli bank kreditləri.* Əgər hər hansı bir şəxsdən borc pul götürülürsə o borc veksəl şəklində sənədləşdirilərək rəsmiləşdirilir. Borc götürülən zaman pul sahibinin imzası, borcun məbləği və qaytarılma vaxtı orada qeyd olunur.
- *Kreditor borcu.* Malların alınması zamanı malsatan qarşısında yaranan borcdur. Bir sıra şirkətlər bu maddəni hesablanmış xərclərə aid edirlər. Bu öhdəliklərə il ərzində şirkət tərəfindən ödənilməli olan əmək haqqı, telefon xərcləri, faiz ödəmələri, kommunal xərcləri və digər xərclər də aiddir.

Uzunmüddətli öhdəliklər

Buraya bir ildən artıq müddətə götürülmüş bank kreditləri və uzunmüddətli istiqrazlar daxildir.

Xüsusi kapital

Xüsusi kapital - şirkətin öhdəlikləri ödəndikdən sonra aktivlərinin qalıq dəyəridir.

Nizamnamə kapitalı

Şirkət yarandığı zaman fəaliyyətə başlamaq üçün mülkiyyətçilər tərəfindən ilk qoyulmuş vəsait və sonradan əlavə edilmiş kapital başa düşülür.

Əgər şirkət iri korporasiyadırsa, bu zaman onun xüsusi kapitalını buraxılmış və satılmış səhmlərin dəyəri təşkil edəcəkdir.

Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər) - müəssisənin səhmdarları arasında dividend şəklində bölüşdürülməli olan, yaxud investisiyaya yönəldilə biləcək qazandır (və ya zərərdir).

4. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat (MZHH)

Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat müəyyən dövrə müəssisənin maliyyə nəticəsi (Financial Performance) haqqında informasiyanı əks etdirir ki, bu da istifadəçi üçün ən mühüm hesabatlardan biridir. Bu hesabat vasitəsilə şirkətin mənfəət və ya zərərlə işləməsinə müəyyən etmək olar.

Qeyd edək ki, bu hesabat formasının strukturunda ABŞ və Avropa versiyaları üzrə elə də ciddi fərq yoxdur. Yalnız xidmət, ticarət və istehsal müəssisələrindən asılı olaraq bu hesabatın tərtib olunmasında müəyyən fərqlər vardır. Hətta ticarət müəssisəsində ehtiyatların uçotunun (fəsiləsiz və dövrü) metodundan asılı olaraq belə hesabatın strukturunda ciddi fərqlər yaranır.

4.1. Amerika standartlarına (US GAAP) görə MZHH-nin tərkibi.

Amerika GAAP-a görə MZHH-nin tərkibini şərti olaraq aşağıdakı 2 hissəyə bölmək olar:

- 1) Adi (əməliyyat) fəaliyyətdən mənfəət (income from continuing operations);
- 2) Qeyri-adi (fövqəladə) hadisələrin nəticələri (extraordinary operations).

“Adi fəaliyyətdən mənfəət” bölməsi dedikdə müəssisənin normal (gündəlik davam etməli olan) fəaliyyəti zamanı yaranan gəlirlər və xərclər haqqında informasiya başa düşülür. Bu fəaliyyət zərərlə də nəticələnə bilər. MZHH-ın “Adi fəaliyyətdən mənfəət” bölməsi özü də 2 formada ola bilər:

A) Bir mərhələli (single-step) forma. Bu zaman bütün gəlirlər və xərclər ayrıca qruplaşdırılır və onlar arasındakı fərq əsas fəaliyyət üzrə mənfəət adlanır;

B) Çoxmərhələli (multiple-step) forma. Bu forma üzrə hesabatda xalis mənfəət müəyyən hesablamaların (düsturun) nəticəsində alınır. Çoxmərhələli variant gəlir və xərcləri təhlil etmək üçün daha informativ və analitik hesab edilir.

“Fövqəladə hadisələr üzrə nəticə” bölməsi aşağıdakı 3 hissədən ibarətdir:

- 1) Dayandırılmış fəaliyyətin (əməliyyatın) nəticəsi (results from discontinued operations);
- 2) Xüsusi (fövqəladə) hadisələrin nəticəsi (extraordinary items);
- 3) Uçot siyasətindəki dəyişikliyə görə nəticə (cumulative effect of a change in accounting policy).

Beləliklə, Amerika standartına görə xidmət müəssisələrinin **MZHH-nin bir mərhələli (single-step)** forması aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 4. US GAAP-a görə Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatın bir mərhələli forması

ABC şirkətinin	
31 dekabr 20XX-ci ilin sonuna	
Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı	
Gəlirlər \$	
Məhsul (Xidmət) satışından gəlir	360 000
İcarədən gəlir	<u>7 500</u>
Dividend gəliri	<u>2 500</u>
Sair gəlirlər	<u>8 000</u>
Cəmi gəlirlər	378 000
Xərclər	
Əmək haqqı	120 500
Material xərcləri	135 500
İcarə xərci	50 000
Kommersiya xərcləri	4 500
Sair əməliyyat xərcləri	<u>3 000</u>
Cəmi xərclər	<u>313 000</u>
Xalis gəlir (mənfəət)	<u>65 000</u>

US GAAP-a görə **MZHH-nin çoxmərhələli formasının strukturu** isə aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 5. US GAAP-a görə MZHH-nin çoxmərhələli forması

<i>X Şirkətinin</i>	
<i>31 dekabr 20XX-ci ilin sonuna</i>	
<i>Mənfəət və xərərlər haqqında hesabatı</i>	
Satışdan gəlir (güzəştlər və qaytarılan mallar çıxılmaqla) (Net Sales / Turnover)	500 000
-Satılan malın maya dəyəri (Cost of Goods Sold).....	<u>300 000</u>
= Ümumi mənfəət (Gross Profit)	200 000
Əməliyyat xərcləri (Operating Expenses).....	10 000
Ümumtəsərrüfat və inzibati xərcləri (General & Administrative Expenses)...	25 000
Satışla bağlı xərclər (Selling Expenses).....	15 000
Əməliyyat mənfəəti (Operating Profit).....	150 000
Digər gəlirlər və xərclər (Other Revenues & Expenses).....	30 000
Digər qazanc və itkilər (Gains & Losses).....	(7000)
Gözlənilməz və ya gec-gec təkrar olunan gəlir/zərərlər (Unusual or Infrequent Items)	(3000)
Vergiyə qədər mənfəət (Profit Before Income Tax).....	120 000
Mənfəət vergisi (Income Tax/Provision for Income Tax/Income Tax Expenses).....	(24 000)
Xalis mənfəət - Adi fəaliyyətdən (Net Income/Profit from Ordinary Activity)...	96 000
Fövqəladə gəlirlər və xərclər/vergilər çıxılmaqla (Extraordinary Items /Net of Taxes)..	(6000)
Şirkətin xalis mənfəəti (Net Income/Profit).....	90 000
Hər səhmə düşən mənfəət,səhmlərin sayı -10 000 ədəd (Earning Per Share)....	9

4.2. Avropa standartlarına (UK GAAP) görə MZHH-nin tərkibi

Qeyd edək ki, MHBS MZHH-nin dəqiq bir formatını verməmişdir. Yalnız hesabatın təqdimatı ilə bağlı bəzi məsələlərə izahatlar verilmiş, o cümlədən burada açıqlanmalı olan minimum informasiya barədə tələblər qoyulmuşdur.

MHBS 1-ə əlavədə MZHH-in nümunəvi formatı müxtəlif yanaşmalardan istifadə olunmaqla verilmişdir. Belə ki, mövcud standartın tələbinə görə MZHH-də minimum aşağıdakı informasiya açıqlanmalıdır:

- 1) Satışdan gəlir (revenue);

- 2) Əməliyyat fəaliyyətinin nəticəsi (the results of operating activities);
- 3) Maliyyə xərcləri (financial costs);
- 4) Mənfəətin/zərərin asılı və birgə müəssisələrdə iştirak metodu ilə nəzərə alınmış payı (share of profits and losses of associates and joint ventures accounted for using equity method);
- 5) Vergi xərci (tax expenses);
- 6) Adi fəaliyyət üzrə mənfəət/zərər (profit or loss from ordinary activities);
- 7) Fövqəladə hadisələr (extraordinary items);
- 8) Azlığın payı (minority interest);
- 9) Dövr üzrə xalis mənfəət və ya zərər (net profit or loss for the period).

Burada “**Azlığın payı**” maddəsi yalnız konsolidə olunmuş (icmal) hesabatlarda öz əksini tapır və şirkətlər qrupunun birləşdirilmiş maliyyə hesabatında az paya malik olan səhmdarların mənfəətdə payını göstərir.

MHBS 2-də MZHH-nın ticarət müəssisələri üçün forması aşağıdakı kimi təqdim olunmuşdur:

Cədvəl 3.6. MZHH-ın ticarət müəssisələri üçün olan forması

Bestseller Kitab Mağazası

Mənfəət və Zərər haqqında Hesabat

1 Yanvar 20XX – 31 Dekabr 20XX

Satış		1 000 000
– Satılan malı maya dəyəri =		
Hesabat dövrünün əvvəlində olan ehtiyatlar.....	100 000	
+ Alışlar.....	650 000	
= Cəmi satınalmalar.....	750 000	
– Hesabat dövrünün sonuna ehtiyatlar.....	150 000	(600 000)
Ümumi mənfəət		400 000
Sair əməliyyat xərcləri:		
Satış xərcləri.....	100 000	
Inzibati xərclər.....	200 000	(300 000)
Xalis mənfəət		100 000

Qeyd edək ki, bu çoxpilləli formanı daha çox ehtiyatların dövrü uçot metodu ilə qeydiyyatını aparan ticarət müəssisələri tətbiq edə bilirlər.

Cədvəldən görüldüyü kimi əvvəlki formalardan fərqli olaraq burada satılan malın maya dəyəri, ticarət mallarının alışı, dövrün sonuna ehtiyat qalığı və s. göstəricilərdən istifadə edilməklə hesablanır. Bu formanın üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada ehtiyatların axınını əyani şəkildə görmək mümkündür.

Sözgedən hesabatın məntiqi və hazırlanması mexanizmi “Ehtiyatların uçotu” mövzusunda ətraflı şəkildə izah olunur.

Ticarət müəssisəsi ilə istehsal müəssisəsinin fəaliyyətlərində müəyyən fərq olduğu kimi maliyyə hesabatlarında da fərq olacaqdır. Belə ki, istehsal müəssisələrində MZHH-ın forması aşağıdakı cədvəldəki kimi olacaqdır:

Cədvəl 3.7. MZHH-ın ticarət müəssisələri üçün olan forması

ABC İstehsal Müəssisəsinin

Mənfəət və Zərər haqqında Hesabatı

1 Yanvar – 31 dekabr 20XX-ci il üzrə

Satış.....	1 500 000
– Satılmış malın maya dəyəri =	
Başlanğıc istehsal ehtiyatları.....	125 000
+ İstehsal xərcləri.....	<u>850 000</u>
= Satış üçün hazır məhsul.....	975 000
- dövrünün sonuna hazır məhsul ehtiyatı.....	175000
Ümumi mənfəət.....	700 000
Sair əməliyyat xərcləri	
Satış xərcləri.....	250 000
İnzibati xərclər.....	300 000 (550 000)
Xalis mənfəət	150 000

Göründüyü kimi, ticarət və istehsal müəssisələrinin MZHH-da elə də ciddi fərq yoxdur. Burada əsas fərq - ticarət ehtiyatlarının yerinə istehsal ehtiyatlarının yazılması və son məhsulun hazır məhsul kimi əks etdirilməsi ilə bağlıdır.

5. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat

Kapitalda Dəyişikliklər Haqqında Hesabat (KDHH) dövr ərzində xüsusi kapitalın həcmində baş verən dəyişmələr haqqında informasiyanı əks etdirən hesabatdır. Hesabat dövründə xüsusi kapitalda baş verən dəyişikliyin əsas səbəbi müəssisə fəaliyyətinin nəticəsi olan xalis mənfəətdir. Bundan başqa, xüsusi kapital qoyulan investisiya və sahibkarın çıxarışları, həmçinin kapitalla əlaqədar digər gəlir və xərclərin baş verməsi nəticəsində də dəyişə bilər.

KDHH-də informasiyanın formalaşması məntiqi aşağıdakı düsturda verilmişdir:

Düstur 3.1. Xüsusi kapitalda dəyişmələrin formalaşması düsturu

Xüsusi kapital – ilin əvvəlinə

+ Sahibkarın investisiyası

+ Xalis mənfəət

+ Kapitalla əlaqədar digər gəlir və xərclər (digər ümumi gəlir)

- Sahibkar çıxarıışı

= Sahibkar kapitalı – dövrün sonuna

+ Bölüşdürülməmiş mənfəət

Bu hesabat formasının strukturu Amerika və Avropa standartlarına görə müəyyən texniki istisnalar olmaqla demək olar ki, eynidir. Fərqlər yalnız istifadə olunan terminlər və maddələrin adlarındadır. Misal üçün, Amerika standartına görə uçot siyasətində baş verən dəyişiklik nəticəsində yaranan mənfəət də bu informasiyada əks etdirilir. Amerika GAAP-da həmçinin bu hesabata “Bölüşdürülməmiş mənfəət haqqında hesabat” kimi də baxılır. Beynəlxalq standartda isə hesabatda əlavə olaraq il ərzində bölüşdürülməmiş mənfəətin saldosunda baş verən düzəlişlər də qeyd olunur.

Beləliklə? Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatın ümumi forması aşağıda verilmişdir (Cədvəl 3.8.).

Cədvəl 3.8. Kapitalda Dəyişikliklər Haqqında Hesabatın forması

X Şirkətinin

31 dekabr 20XX tarixinə

Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatı

	<i>Adi səhmlər</i>	<i>Cəlb edilmiş səhmlər</i>	<i>Əlavə edilmiş kapital</i>	<i>Yığılmış Böluşdürülməmiş mənfəət</i>	<i>Digər yığılmış ümumi gəlirlər</i>	<i>Cəmi Xüsusi kapital</i>
Dövrün əvvəlinə qalıq	X	X	X	X	X	X
Böluşdürülməmiş mənfəətin ilkin qalığına düzəlişlər				X		X
Dövrün əvvəlinə düzəliş olunmuş qalıq	X	X	X	X	X	X
Səhm buraxılışı	X	X	X			X
Xalis mənfəət				X		X
Dividend ödənişi				X		X
Digər ümumi gəlirlər					X	X
Dövrün sonuna qalıq	X	X	X	X	X	X

6. Maliyyə hesabatına izahlı qeydlər

Artıq bildiyimiz kimi, “izahlı qeydlər” maliyyə hesabatının ayrılmaz hissəsi olub hesabat dövründə mütləq tərtib olunmalıdır.

Izahlı qeydlər olmasa rəqəmlərdən ibarət maliyyə hesabatı istifadəçi üçün müəyyən qədər anlaşılmaz qala bilər. Hesabatı tərtib edən şəxs izahlı qeyd vasitəsilə maliyyə hesabatının tərkibinə daxil olan hesablara açıqlamalar verməklə istifadəçinin qərar qəbul etmə işini asanlaşdırma bilər.

Izahlı qeydlərin tərkibində aşağıdakılar haqqında izahatların olması məqsədəuyğun hesab olunur:

- 1) Müəssisə və onun fəaliyyəti haqqında qısa məlumat;
- 2) Maliyyə hesabatının hazırlanmasının əsasları (uçot siyasəti) və əsas uçot prinsipləri;
- 3) Balans hesabatı üzrə:
 - uzunmüddətli aktivlər və onların amortizasiyasının hesablanması metodları;
 - debitor borclar və şübhəli borclar;
 - investisiyalar;
 - mal-material ehtiyatları;
 - pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri;
 - kreditor borcları və digər borc öhdəlikləri və s.
- 4) Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat üzrə
 - gəlirlər kateqoriyalarının təhlili;
 - xərc kateqoriyalarının təhlili və s.
- 5) Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat üzrə :
 - nizamnamə kapitalı;
 - bölüşdürülməmiş mənfəət;
 - dividendlər haqqında və s.
- 6) Hesabat dövründən sonra baş vermiş hadisələr haqqında:
 - başqa müəssisələrlə bağlanmış müqavilə və razılaşmalar;
 - şərti aktivlər və qiymətləndirilmiş öhdəliklər və s.

İzahlı qeydlər haqqında daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün bank müəssisələrinin internet vasitəsilə ictimaiyyətə açıqladığı auditor rəylərinə baxa bilərsiniz.

Bank kreditlərinin uçotu

Uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər hesablar planının 4-cü bölməsinin 40-ci maddəsində uçota alınır. Buna 401 nömrəli “Uzunmüddətli bank kreditləri,” 402 nömrəli işçilər üçün Uzunmüddətli bank kreditləri,” 403 nömrəli uzunmüddətli konvertasiya olunan istiqrazlar,” 404 nömrəli Uzunmüddətli borclar,” 405 nömrəli geri alınan məhdud tədvül müddətli imtiyazlı səhmlər (uzunmüddətli)” hesabı aiddir. Məsələn: bankadan uzunmüddətli kredit alınıb. 223 nömrəli bank hesablaşma hesabı debet 401 uzunmüddətli bank kreditləri kredit yazılışı verilir.

Qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər hesablar planının 5-ci bölməsinin 50-ci maddəsində yer alır. Buna “501 nömrəli “Qısamüddətli bank kreditləri,” 502 nömrəli işçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri,” 503 nömrəli qısamüddətli konvertasiya olunan istiqrazlar,” 504 nömrəli qısamüddətli borclar,” 505 nömrəli geri alınan məhdud tədvül müddətli imtiyazlı səhmlər (qısamüddətli)” hesabı aiddir. Məsələn: bankadan uzunmüddətli kredit alınıb. 223 nömrəli bank hesablaşma hesabı debet 401 uzunmüddətli bank kreditləri kredit yazılışı verilir.